

Hayvan Destekli Uygulamaların Tutuklu Bireyler Üzerine Etkisi: Sistemik Bir Gözden Geçirme

Effect of Animal Assisted Interventions on Inmates: A Systematic Review

© Zehra Su Topbaş¹, © Nuray Şimşek¹

¹Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye

ÖZ

Bu çalışma ceza infaz kurumlarında kullanılan hayvan destekli uygulamaları incelemek ve mahkumlar üzerine olan etkisini ele almak amacıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında yapılan literatür taramasında, “hayvan destekli (animal assisted, pet assisted, dog assisted, horse assisted), uygulama (activities, interventions therapy), mahkum (inmate, prisoner)” kelimeleri kombine edilerek kullanılmıştır. Dahil edilme ölçütüne uygun yedi çalışma incelenmiştir. Çalışma kapsamına alınan makalelerden biri nicel araştırma yönteminin deneysel desenine, biri nicel araştırma yönteminin yarı deneysel desenine, biri karma yöntem, dördü ise nitel araştırma yöntemine göre yapılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan yedi makalenin incelenmesi sonucunda ceza infaz kurumlarında kullanılan hayvan destekli uygulamaların mahkumların psikososyal sağlığını olumlu etkilediği, mahkumlara öz farkındalık, olumsuz düşünceler ve stresle başa çıkma, kendini ifade etme, öfke ve olumsuz duyguları yönetme ve öz bakım becerileri konularında yeni beceriler kazandırmada yardımcı olduğu ve kendine zarar verme ve saldırganlık gibi uyumsuz mahkum davranışlarını azalttığı görülmüştür. Aynı zamanda mahkumların uygulamalardan memnuniyet duyduğu ortaya konulmuştur. Bu sonuçlar, ceza infaz kurumlarında hayvan destekli müdahalelerin yararlı olabileceği kanaatini oluşturmuştur.

Anahtar sözcükler: Hayvan destekli terapi, evcil hayvan destekli terapi, mahkumlar, hapishaneler

ABSTRACT

This study aims to examine animal-assisted interventions used in penitentiary institutions and to examine the effects of these interventions on prisoners. In the literature review conducted within the scope of the study, the words “animal assisted, pet assisted, dog assisted, horse assisted, interventions, therapy, inmate, prisoner” were used in combination. Seven studies that met the inclusion criteria were examined. One of the studies in this study was conducted according to the experimental design of the quantitative research method, one according to the quasi-experimental design of the quantitative research method, one to the mixed method, and four to the qualitative research method. As a result of the review of the seven articles discussed within the scope of the study, it was seen that the animal-assisted interventions used in penitentiary institutions positively had affected the psychosocial health of prisoners, helped prisoners gain new skills in self-awareness, coping with negative thoughts and coping with stress, self-expression, anger and negative emotion management, and self-care skills and maladaptive prisoner behaviors such as self-harm and aggression. It was also found that the prisoners were satisfied with these practices. These results have led to the conclusion that animal-assisted interventions may be beneficial in penitentiary institutions.

Keywords: Animal assisted therapy, pet-assisted therapy, prisoners, prisons

Giriş

İnsanlar ve hayvanlar arası etkileşim tarihi oldukça eskiye dayanmakta birlikte, bu etkileşim biçimi çağlar boyunca değişim göstermiş ve çağın ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenmiştir. Özellikle tarımsal üretime geçilmesiyle birlikte hayvanların evcilleşmeye başlaması, insan-hayvan etkileşimini hızlandırmış

ve insanlar ile hayvanlar arasındaki bağı güçlendirmiştir (Savishinsky 1983). Rönesans döneminden sonra ise evcil hayvanlarla birlikte yaşamak yaygın hale gelmeye başlamıştır (Plemons 2008). Daha sonraki dönemde, kentleşme ile birlikte özellikle köpek, kedi, kuş türleri ve akvaryum canlıları ile yaşam alanlarını paylaşma oranları artmış, evcil hayvanlar ailenin bir parçası olarak görülmeye başlamıştır (Çetin 2017).

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Zehra Su Topbaş, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye

E-posta/E-mail: zsutopbas@erciyes.edu.tr **Geliş tarihi/Received:** 17.02.2021 **Kabul tarihi/Accepted:** 31.05.2021

ORCID ID: 0000-0001-7211-9850

Günümüze baktığımızda ise, hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelen evcil hayvanlarla kurduğumuz ilişkilerin kişilik yapımız ve psikososyal sağlığımız hakkında veriler ortaya koymakta olduğu ve sağlığımızın korunması ve gelişmesi için fırsatlar yaratabildiği görülmektedir. Literatürde yer alan pek çok çalışma hayvanlarla kurulan sağlıklı ilişkilerin, fizyolojik ve psikososyal sağlık üzerine olumlu etkisi olduğu üzerinde durmaktadır (Boldt ve Dellman-Jenkins 1992, Endenburg ve Van Lith 2011, Purewal ve ark. 2017). Hayvan-insan iletişiminin sağlığa olan olumlu etkilerinin keşfiyle beraber tıp alanında hayvan destekli müdahaleler kullanılmaya başlanmış ve etkinliği pek çok literatür çalışmasıyla desteklenmiştir (Kamiokaa ve ark. 2014, Charry-Sánchez 2018).

Hayvan destekli uygulamalar (HDU) literatürde pet terapi (pet therapy), pet psikoterapi (pet psychotherapy), hayvan destekli terapi (animal-assistedtherapy) gibi farklı isimlerle tanımlanabilmektedir. HDU genel anlamda, hayvanların terapi sürecinin bir parçası olarak fiziksel veya psikolojik uygulamalarda yer alması olarak tanımlanabilmektedir (Özkul 2014). Bu terapi yönteminde insan-hayvan etkileşiminden yararlanarak, psikolojik ve fizyolojik sağlığı olumlu yönde etkilemek ve geliştirmek amaçlanmaktadır. Hayvan destekli uygulamalar, sağlık çalışanları, eğitim çalışanları ve insana hizmet eden diğer profesyoneller tarafından uygulanabilen amaç odaklı, planlı ve yapılandırılmış terapötik yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır (IAHAIO 2013).

HDU, hem fizyolojik hem de psikososyal sağlığı korumak, geliştirmek ve kazanmak amacıyla farklı yaş gruplarında ve farklı sağlık problemlerinde kullanılabilir. Çocuklarda genellikle davranış bozuklukları, sosyalleşme ve iletişim sorunları, otizm gibi problemlerde (McDanielPeters 2017, Pérez-Gómez 2020) kullanılabilen HDU, yaşlı bireylerde demans ve motor fonksiyon bozuklukları (Klimovave ark. 2019, White-Lewis 2019) gibi rahatsızlıklarda kullanılabilir. Özellikle travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, anksiyete bozuklukları (Nurenberg ve ark. 2015) gibi psikiyatrik tanılarda etkinliği ortaya konulan bu yöntemlerin kardiyomyopatiler, hipertansiyon, kronik kas-sinir sistemi hastalıkları, kanser gibi fizyolojik bozukluklarda da umut verici sonuçlar yarattığı bilinmektedir (Cole ve ark. 2007, McCullough ve ark. 2017). HDU' in diğer önemli kullanım alanlarından biri olarak karşımıza hapisaneler ve işahlevleri çıkmaktadır.

Ülkemizde ve dünyada oldukça büyük bir nüfusu ifade ettiği görülen tutuklu ve hükümlü bireyler (TUİK 2019) hem cezaevlerinde kaldıkları süre boyunca hem de tahliye edildikten sonra pek çok problemle karşılaşabilmektedir (WHO 2019). Ceza infaz kurumlarında fiziksel koşulların iyi olmaması, fiziksel ve psikolojik sağlığın desteklenmemesi, personelin mahkumlara karşı davranış biçimleri, mahkumlar arasında görülebilen saldırganlık ve şiddet gibi faktörler mahkumları fiziksel ve psikososyal sağlık açısından risk grubu haline getirmektedir (WHO 2014, Quinn ve ark. 2019). Özellikle depresyon, anksiyete bozuklukları, travma sonrası stres bozukluğu ve madde bağımlılığı gibi mental bozukluklar açısından savunmasız

durumda kalabilen tutuklu ve hükümlü bireyler, psikososyal açıdan desteklenmeye ihtiyaç duyabilmektedir (Torrey ve ark. 2010). Mahkumların, tahliye edildikten sonra tekrar topluma sağlıklı bir şekilde entegre olabilmesi hem hapis cezasının amacına ulaşabilmesi açısından hem de tekrarlayan suçları önlemek açısından son derece önemli görünmektedir (Strimple 2003). Tahliye edildikten sonra topluma uyum sağlamakta zorlanma, işsizlik, fiziksel ve ruhsal hastalıklar, tekrar suç işlemeye eğilim bu konuyu aynı zamanda bir halk sağlığı sorunu haline getirmektedir (WHO 2019). Mahkumların, ceza infaz kurumlarında topluma uyum sağlamalarını kolaylaştırabilmek adına yeni beceriler kazanmaları, uyumsuz davranışlarını düzenlemeyi öğrenmeleri, istihdama yönelik eğitim almaları mahkumların bireysel sağlığı kadar toplum sağlığını da etkileyen önemli faktörler olarak göze çarpmaktadır (WHO 2019). Mahkumların psikososyal sağlığını desteklemek, yeni beceriler kazanmalarına yardımcı olmak, uyumsuz davranışlarını azaltabilmek ve istihdam olanaklarını genişletebilmek amacıyla kullanılabilen uygulamalardan biri olan HDU (Strimple 2003), henüz ceza infaz kurumlarında yaygın olarak kullanılmayan ancak yarar sağlama potansiyeli olduğu düşünülen yöntemler olarak araştırmaya değer görülmektedir. Bu sistematik derleme kapsamında, “mahkumlara uygulanan HDU’ın mahkumların psikososyal sağlığını destekleme, mahkumlara yeni beceriler kazandırma ve mahkumlarda görülen uyumsuz davranışları azaltma üzerine etkisi var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır.

Yöntem

Bu sistematik derleme tutuklu bireylere uygulanan HDU’ın etkinliğini orta koyan son on yıl içinde yapılmış çalışmaları değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında 01 Kasım 2020-30 Kasım 2020 tarihleri arasında literatür taraması yapılmış olup, Pubmed, Science Direct, Ulakbim Tıp Veri Tabanı, Wiley Online Library, Web of Science, APA PsycNET ve AcademicSearch Ultimate veri tabanlarından yararlanılmıştır. Yapılan taramalarda anahtar kelimelerle çeşitli kombinasyonlar yapılarak çalışma yürütülmüştür. Taramada kullanılan anahtar sözcükler Tablo 1’de verilmiştir.

Literatür taraması sonrası ulaşılan çalışmaları dahil etme ölçütleri; ceza infaz kurumlarında ya da adli psikiyatri birimlerinde bulunan mahkumlara uygulanmış HDU’ı inceleyen çalışmalar, araştırma deseni deneysel ve yarı deneysel olan, online tam metnine ulaşılabilen, kalitatif ya da kantitatif nitelikte, Türkiye’de ya da dünyada yapılan, İngilizce ya da Türkçe yazılmış, 2010-2020 yılları arasında yayınlanmış çalışmalar olarak belirlenmiştir. Dışlama ölçütleri ise; mahkumlara yönelik HDU dışında uygulamaları içeren tüm çalışmalar, HDU’ın mahkumlar dışındaki gruplara uygulandığı tüm çalışmalar, tanımlayıcı çalışmalar, olgu

Tablo 1. Taramada kullanılan anahtar sözcükler

Hayvan destekli (animalassisted, pet assisted, dogassisted, horseassisted)
Uygulama (activities, therapy)
Mahkum (inmate, prisoner)

sunumları, panel sunumları, sözel ve poster bildiriler, derlemeler, tezler olarak belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan literatür taraması sonucu, 7 veri tabanından toplam 744 makaleye ulaşılmıştır. Bulunan bu çalışmalarda ilgili başlıklar ve özetler iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak incelenip, bu sistematik derlemenin amacına uygun olan çalışmalar belirlenmiştir (19). Bu çalışmalar içerisinde aynı olanlar belirlenmiş ve elenmiştir (12). Geriye kalan çalışmalar içerisinde tam metin olan ve dahil edilme ölçütüne uygun olan yedi makale belirlenmiştir (Şekil 1).

Çalışma kapsamında araştırmacının amacı doğrultusunda geliştirilmiş bir kodlama formu kullanılmıştır. Kodlama formu; çalışmanın yılı, çalışmanın yapıldığı ülke, katılımcılar (sayı, yaş, cinsiyet), çalışmanın yapıldığı yer (cezaevi, yüksek güvenlikli psikiyatri hastanesi), çalışma tasarımı, HDU özellikleri (kullanılan hayvan, uygulama şekli, uygulama süresi) değişkenlerine göre düzenlenmiştir. Her iki yazar tarafından bağımsız olarak, bütün makaleler incelenmiş ve kodlama yapılmış olup kodlayıcılar arasında ki uyuma bakmak için Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği kodlayıcı güvenilirliği formülü kullanılmıştır (Miles ve Huberman 1994). Görüş uyumu= Görüş Birliği / (Görüş Ayrılığı + Görüş Birliği) X 100 formülünün uygulanması sonrası kodlayıcı güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğu görülmüştür (> %80).

Bulgular

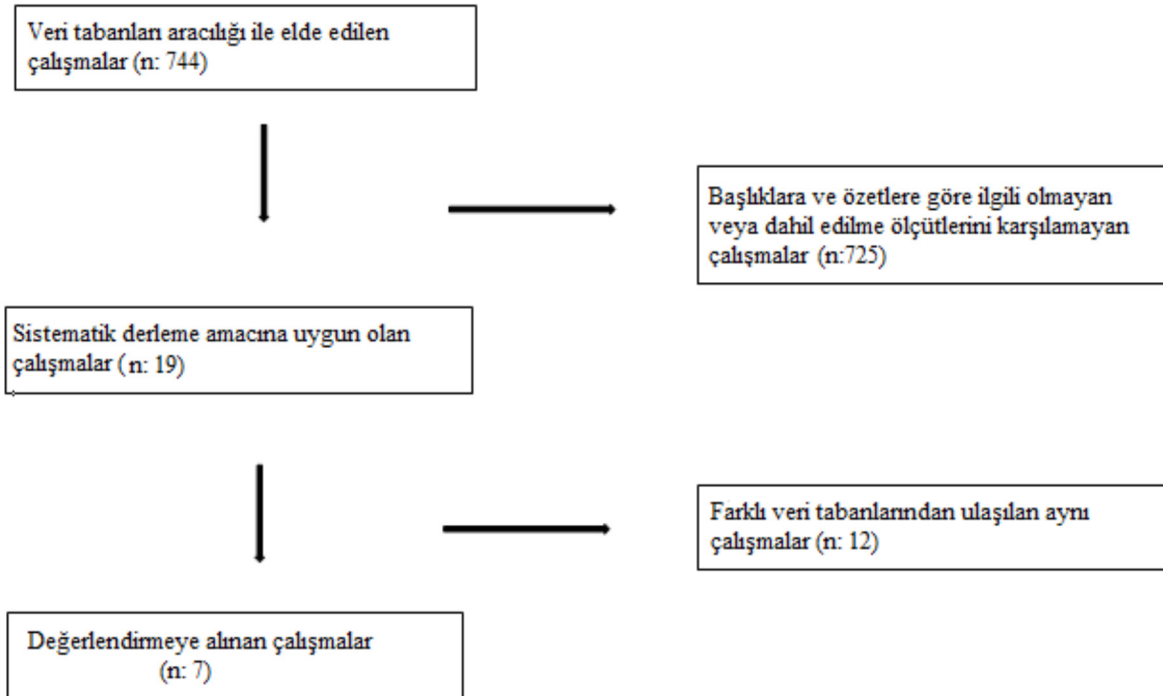
Örneklem Özellikleri

Sistematik derleme kapsamında ele alınan çalışmalar örneklem özelliklerine göre incelendiğinde, katılımcıların hem cezaevlerinde

kalan mahkumlardan (Jasperson 2013, Mercer ve ark. 2015, Minke 2015, Mims ve ark. 2017, Edwards ve ark. 2019) hem de yüksek güvenlikli adli psikiyatri hastanelerinde kalan bireylerden (Dell ve ark. 2019, Holman ve ark. 2019) oluştuğu görülmektedir. Çalışmalardan bazıları (Jasperson 2013, Minke 2017, Holman ve ark. 2019) sadece kadın mahkumlarla yapılmış olup, yalnızca bir çalışmada katılımcıların tamamının erkek olduğu görülmüştür (Edwards ve ark. 2019). Çalışmaların örneklem sayısına bakıldığında, 74 kişilik en yüksek örneklem sayısı Jasperson'un (2013) çalıştığı ve üç kişilik en düşük örneklem sayısı Dell ve arkadaşlarının (2019) çalıştığı görülmüştür. Örneklem dahil etme ve dışlama özelliklerine bakıldığında bir çalışmada yatarak tedavi gören psikiyatri hastalarının dışlandığı (Jasperson 2013) görülürken, iki çalışmada özellikle psikiyatrik bozukluk tanısı olan bireylerin çalışmaya dahil edildiği (Dell ve ark. 2019, Holman ve ark. 2019), iki çalışmada madde bağımlılığı öyküsü olan bireylerin çalışmaya dahil edildiği (Edwards ve ark. 2019, Holman ve ark. 2019), bir çalışmada özellikle şiddet eğilimi yüksek olan mahkumların çalışmaya dahil edildiği (Dell ve ark. 2019) ve bir çalışmada da ağır cinsel suç öyküsü olanların çalışmadan dışlandığı (Jasperson 2013) görülmüştür. Bazı çalışmalarda HDU programına uyum sağlanmasını kolaylaştırmak açısından grup çalışmasına ilgi duyma (Holman ve ark. 2019), katılımcı yönün güçlü olması (Mercer ve ark. 2015), köpek alerjisinin ve hayvana şiddet öyküsünün olmaması (Holman ve ark. 2019) gibi dahil edilme ölçütleri dikkat çekmiştir.

Uygulanan Program

Gözden geçirilen çalışmalarda, HDU kapsamında terapi hayvanı olarak ağırlıklı olarak köpeklerin kullanıldığı (Jasperson 2013, Mims ve ark. 2017, Minke 2017, Holman ve ark. 2019, Dell ve

Şekil 1. Sistematik derlemeye dahil edilen çalışmaların değerlendirme akış şeması

ark. 2019) görülmüştür. Geriye kalan iki çalışmadan ilkinde HDU kapsamında at kullanılırken (Edwards ve ark. 2019) ikincisinde (Mercer ve ark. 2015) çiftlik hayvanları (tavuk, keçi, ördek ve midilli gibi) kullanılmıştır (Tablo 2). Çalışmalarda farklı uygulamalar kapsamında hayvanların terapötik etkisinden yararlandığı görülmüştür. İncelenen çalışmadan birinde bilişsel davranışçı terapi (BDT) ve psikoeğitim programı karşısında HDU'nun etkinliğini ölçmek amacıyla uygulama yapılmış (Holman ve ark. 2019), bir diğerinde ise iki gruba ayrılan mahkumlara verilen aynı içeriğe sahip eğitimde köpek bulunmasının etkinliğini ölçmek hedeflenmiştir (Jasperson 2013). Özellikle uyumsuz davranışları olan mahkumların seçtiği bir çalışmada ise (Dell ve ark. 2019) terapi köpeği eşliğinde mahkumların ihtiyacına yönelik eğitim yapılmıştır. Yine bu derlemeye dahil edilen iki çalışmada (Mims ve ark. 2017, Edwards ve ark. 2019) mahkumların hayvan bakımı konusunda bilgi alması ve bakıma katılmasının sağlandığı görülmüştür. İncelenen iki çalışmada ise (Mercer ve ark. 2015, Minke 2017) hayvanların cezaevi ortamının bir parçası olduğunda ve mahkumların onlarla etkileşime girme şansı olduğunda bu durumun mahkumları nasıl etkilediği incelenmek istenmiştir. Bu amaçla hayvanlar cezaevinin çevresel koşullarının bir parçası konumunda olup, mahkumlara özel bir uygulama yapılmamıştır.

Kullanılan Veri Toplama Yöntemleri

Çalışmaya dahil edilen makalelerde veri toplama sürecinde hem nicel hem de nitel yöntemler kullanıldığı ve verilerin daha çok bireylerin öz bildirimine dayandığı görülmüştür. Yine bazı çalışmalarda ön test-son test değerlendirme yapılırken, bir kısım çalışmalarda da uygulama süreci boyunca her seanstan sonra değerlendirme yapıldığı ve yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanıldığı görülmüştür. Jasperson (2013) tarafından ön test- son test yöntemiyle yapılan çalışmada, The Outcome Questionnaire-45.2 isimli 45 maddelik bir öz bildirim ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekle birlikte katılımcıların kişilerarası ilişkileri, semptom düzeyleri, sosyal rol-performansları ve genel sıkıntıları ölçülmüştür. Holman ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada ise katılımcılara ön test- son test uygulanmıştır. Çalışma kapsamında katılımcıların verilerini toplamak için Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği yapılan Hasta Sağlık Anketi-9 (Patient Health Questionnaire-9), Yaygın Anksiyete Bozukluğu-7 (Generalized Anxiety Disorder-7) ve Posttravmatik Stres Bozukluğu Kontrol Listesi (PTSD Checklist) kullanılmıştır. Dell ve arkadaşlarının (2019) yapmış olduğu çalışmada mahkumların verileri hem nicel hem de nitel yöntemlerle toplanmıştır. Çalışma kapsamında uygulanan her seans sonunda mahkumlara, çalışmayı yürüten klinisyenlere ve eğitmenlere 4 ya da 5 sorudan oluşan, nicel ve nitel soruları içeren anketler uygulanmıştır. Bununla birlikte yarı yapılandırılmış mahkum, görevli ve klinisyen görüşmeleri (her biri ortalama 45 dakika) programın ortasında (yani 12. seanstan sonra) ve programın sonunda gerçekleştirilmiş ve görüşme verileri kaydedilmiştir. Edwards ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada terapiler sonrası mahkumlarla 60 dakikalık yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Açık uçlu sorulardan oluşan bu görüşmelerin her biri ses kaydı olarak alınmış ve yazıya dökülmüştür. Mims ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışma kapsamında katılımcılardan öz bildirim dayanan açık uçlu sorulardan oluşan anketler doldurulmaları istenmiş ve veriler yazıya dökülüp ortak temalar değerlendirilmiştir.

Mercer ve arkadaşlarının (2015) yapmış olduğu çalışmada tüm katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Son olarak ise Minke'nin (2017) yapmış olduğu çalışmanın metodolojisinin; gözlem, katılım gözlemi ve mülakatlar dahil olmak üzere nitel yöntemlere dayandığı görülmektedir. Çalışma kapsamında katılımcılarla yapılan tüm görüşmeler hem ses kaydı olarak hem de yazılı olarak kayıt altına alınmıştır.

Çalışmaların Sonuçları

Mahkumların Hayvan Destekli Uygulamalar Hakkındaki Düşünceleri

Nitel yöntemle veri toplanan çalışmalarda mahkumların HDU hakkındaki görüşleri alınmış ve mahkumların bu uygulamalara yönelik özellikle sevgi ve kabul gibi duygular yarattığı yönünde görüş bildirdikleri belirtilmiştir. Dell ve arkadaşları (2019) tarafından yürütülen çalışma kapsamında, programa katılan mahkumların HDU' a ilişkin görüşleri alınmış ve incelenmiştir. Katılım gösteren mahkumların değerlendirmelerindeki ortak temalara bakıldığında, köpekle iletişim kurmanın onlarda "sevilme, desteklenme ve rahatlama" duygusu yarattığı görülmüştür. Tüm katılımcılar terapi köpeği ile tanışmanın onları memnun ettiğini ifade etmiş olup, nedeni sorulduğunda ağırlıklı olarak sırayla "sevgi hissetme", "bağlantı kurma", "mutlu hissetme" ve "koşulsuz kabullenme" cevaplarını vermişlerdir. Edwards ve arkadaşlarının (2019) yapmış olduğu çalışmada, katılımcıların program sonunda terapi atlarıyla kurdukları bağlara dair ifade ettikleri olumlu duyguların ortak bir tema olarak dikkat çektiği vurgulanmıştır. Mims ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışmada katılımcıların köpek bakımı konusunda eğitim aldıkları için memnun olduğu vurgulanmış ve mahkumların istihdam edilme potansiyellerinin arttığına dair görüşlerine dikkat çekilmiştir. Minke (2017) tarafından yapılan çalışmada ise mahkumların hapisane koşullarında iletişim kurabilecekleri bir köpeğin olmasına dair olumlu görüşlerine değinilmiştir. Mahkumlar cezaevinde köpek bulunmasının onlara kendilerini "dışardaymış" gibi hissettirdiğini belirtmiş ve bu durumun cezaevi koşullarında kendi evcil hayvanlarına duydukları ihtiyacı azalttığını vurgulamışlardır.

Uygulamaların Ruh Sağlığına Etkisi

Bu çalışma kapsamında incelenen bütün makalelerde HDU'nun mahkumların stres düzeyini azalttığı belirtilmektedir. Yine bu uygulamaların dikkat çeken diğer etkileri de anksiyete ve depresyon düzeylerini düşürdüğü, güven ve destek duygularını artırdığıdır. Jasperson (2013) tarafından yapılan çalışma kapsamında kullanılan ve kişinin psikiyatrik durumuna dair sorular da içeren öz değerlendirme anketi verilerine göre deney ve kontrol grupları arasında fark görülmediği belirtilmiş ancak ön test ve son test sonuçlarına göre her iki uygulama gruplarında da iyileşme olduğu kaydedilmiştir. Holman ve arkadaşlarının (2019) yapmış olduğu çalışmada hem bilişsel davranışçı terapi hem de HDU grubunda öznel anksiyete, depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) semptomlarında azalma olduğu vurgulanmış ve iki müdahalenin de eşit derecede etkili olduğu ortaya konulmuştur. Edwards ve arkadaşları (2019) tarafından

Tablo 2. Sistematik derleme kapsamına alınan çalışmaların bulguları

Kaynak	Çalışma Türü	Katılımcılar	Yöntem	Ölçüm Yöntemi
Jasperson (2013)	- Nicel araştırma yönteminin deneysel deseni kullanılmıştır.	- Çalışma şubat 2009-mayıs 2010 tarihleri arasında, ABD Utah Eyalet Hapishanesinde bulunan kadın mahkumlarla yürütülmüştür. -Katılımcıların 36'sı deney ve 38'i kontrol grubuna dahil edilmiştir (9-11 kişiden oluşan küçük gruplara ayrılmıştır) -Katılımcılar gruplara randomize atanmıştır	- Bütün gruplara haftada 8 saat oturum uygulandı - Her gruba eğitim planlandı ve verildi Eğitim içeriği; Sınırlar, güvenlik, güven geliştirme, sorumluluk, bilinci geliştirme, kendini sağlıklı bir şekilde ifade etme ve yeni davranışlar geliştirme - Aynı eğitim verilen iki grup arasında ki tek fark, deney grubunda oturumlar sırasında bir köpeğin bulunması ve katılımcıların köpekle etkileşime girebilmesi olarak belirlendi	-The Outcome Questionnaire-45.2 Ölçek 45 maddeden oluşan bir öz bildirim ölçeğidir.
Mercer et al. (2015)	- Kalitatif tipte bir araştırmadır.	- Çalışma İngiltere'de bulunan B kategorisinde yer alan bir hapishane de 3 mahkum ve 5 personelle yürütülmüştür.	- Hapishane arazisi içerisinde isteyenlerin ziyaret edebileceği ve içerisinde tavuk, keçi, ördek ve minyatür midilli bulunmakta olan bir hayvan merkezi mevcuttu. Çalışmanın yürütüldüğü grupta ek olarak 2 köpek mevcuttu. Ofisler, hücreler, ortak salon alanı dahil olmak üzere herhangi bir yerde dolaşmakta özgür olan köpeklere mahkumlar ve personel birlikte bakılıyorlardı.	-Yarı yapılandırılmış görüşmeler yapıldı. - Tüm görüşmeler kelimesi kelimesine yazıya döküldü ve tematik analiz (TA) tekniği kullanılarak incelendi.
Mims et al. (2017)	- Kalitatif tipte bir araştırmadır - Kontrol grubu olmayan, yarı deneysel tasarım	- Çalışma Florida/ABD de bulunan bir hapishanede gerçekleştirilmiştir. - Katılımcı grubu erkek ve kadın mahkumların bulunduğu 9 kişiden oluşmaktaydı.	- Pawsand Stripes College Program ismiyle uygulanan bu program, mahkumların köpek bakımı ve eğitimi ile ilgili bilgi sahibi olmasını ve mahkumların onlarla vakit geçirerek yeni beceriler kazanmasını amaçlamaktadır. Program aynı zamanda, katılımcıların evcil hayvan acil müdahalesi konusunda da eğitim alarak sertifikaya alabilmelerine olanak tanımaktaydı.	-Nitel veri analizi kullanılan programda, katılımcılardan öz bildirim dayanan açık uçlu sorulardan oluşan anketler doldurmaları istendi.
Minke (2017)	-Kalitatif tipte bir araştırmadır.	- Çalışma Danimarka'da bulunan açık koşullu bir cezaevinde, Kasım 2014'ten Mart 2015'e kadar olan süreyi kapsamaktadır. - Hapishanede çalışan 3 kadın personel ve 12 kadın mahkumla görüşülmüş ve veriler toplanmıştır.	- Hapishanelerde normalizasyonu sağlamak amacıyla 2014 yılında kurulan hapishane atölyesine bir kadın çalışan hafta içi her gün kendi köpeğini getirdi ve mahkumlar köpekle etkileşimde bulunma fırsatı yakaladı.	- Araştırma metodolojisi; gözlem, katılım gözlemi ve mülakatlar dahil olmak üzere nitel yöntemlere dayanmaktadır. - Mahkumlarla yapılan tüm görüşmeler ses kaydı olarak alındı ve aynı zamanda yazıya döküldü.
Dell et al. (2018)	- Karma yöntemle yapılmış bir çalışmadır - Araştırma verileri kalitatif ve kantitatif yöntem birlikte kullanılarak toplanmıştır.	-Çalışma Kanada'da bulunan bir yüksek güvenlikli psikiyatri hastanesinde, 1 Eylül 2015'ten 30 Nisan 2016'ya kadar ikisi erkek ve biri kadın olmak üzere üç mahkumla yürütülmüştür.	- Uygulama toplam 24 seanstan oluşmaktadır. - Uygulama ekibi bir terapi köpeği ve eğiticisiyle birlikte, bir ruh sağlığı klinisyeninden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında mahkumların bireysel olarak ihtiyaç duyduğu eğitimler belirlendi ve mahkumlara verildi. Eğitim sonrası, mahkumda geliştirilmek istenen davranış terapi köpeğiyle deneysel öğrenme yoluyla pekiştirildi.	- 24 saat oturumunun her birini takiben, mahkumlara ruh sağlığı klinisyenleri tarafından dört ya da beş nitel soru ve dört ya da beş nicel sorudan oluşan anketler doldurtulmuştur. - Nitel veriler uzmanlar tarafından değerlendirilirken, nicel veriler, SPSS sürüm 23 kullanılarak analiz edildi.

Tablo 2 (devamı). Sistematik derleme kapsamına alınan çalışmaların bulguları

Kaynak	Çalışma Türü	Katılımcılar	Yöntem	Ölçüm Yöntemi
Edwards et al. (2019)	- Kalitatif tipte bir araştırmadır	- Çalışma İngiltere’de D kategori (açık koşullu) bir cezaevinde erkek mahkumlarla gerçekleştirildi. - Katılımcılar alkol/ uyuşturucu bağımlılığı öyküsü olan mahkumlardan oluşturuldu. - İlk olarak 8 katılımcı ile planlanan çalışma, 5 katılımcı ile yürütülmüştür.	-Mahkumlara iki atla birlikte HDT uygulandı. Toplam on seanstan oluşması planlanan terapinin her seansı 90-120 dakikadan oluşmaktaydı. -Mahkumlar terapist eşliğinde atlara bakım verip, onlarla iletişim kurabildiler.	- Mahkumlara program sonrası açık uçlu sorular soruldu ve terapiye ilişkin görüşleri toplandı. - Her görüşme (ikinci yazar tarafından gerçekleştirilen) yaklaşık 60 dakika sürmüştür. Bunlar ses kaydı ve yazıya döküldü, her katılımcıya konuşma metninin bir kopyası gönderildi. - Mahkumların kişisel deneyimlerini ayrıntılı bir şekilde değerlendirmek için fenomenolojik analiz yöntemi kullanılmıştır.
Holman et al. (2020)	- Nicel araştırma yönteminin yarı deneysel deseni kullanılmıştır.	- Çalışma Amerika’da bulunan bir adli psikiyatri hastanesinde 19 kadın mahkumla yürütülmüştür. - Katılımcılar iki farklı gruba gönüllülük esasıyla dağıtılmıştır.	- İki farklı gruba ayrılan mahkumlardan kontrol grubuna BDT uygulanmış olup, deney grubuna HDT uygulanmıştır. - HDT’ye bir köpek ve bakıcısı eşlik etmiştir. - Uygulama öncesi iki gruba da ön test yapılmış ve her gruba 8 seans terapi uygulanmıştır.	- Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği yapılan; 1. Hasta Sağlık Anketi-9 2. Yaygın Anksiyete Bozukluğu-7 (YAB-7) 3. Posttravmatik Stres Bozukluğu Kontrol Listesi

bağımlılık öyküsü olan suçlularla yapılan çalışmada ise uygulanan at terapisi sonrası, mahkumların stres ve anksiyete düzeylerinde azalma olduğu vurgulanmıştır. Aynı çalışmada uygulanan at terapisinin mahkumların öz farkındalık düzeylerini arttırıp duygusal düzenlemelerine katkı sağladığı belirtilmiştir aynı zamanda mahkumlarda başarı duygusu gelişmesine katkı sağladığı ve dolayısıyla benlik saygısını desteklediği ortaya konulmuştur. Mims ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışmada ise uygulanan programın terapötik etkisinden bahsedilmiş ve mahkumlarda cezaevinde kalmaya bağlı gelişen stres, anksiyete ve depresyon semptomlarında meydana gelen iyileşme potansiyeline dikkat çekilmiştir. Merker ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmada ise hayvanla iletişim kurmanın mahkumlarda daha önceki deneyimlerine bağlı zarar gören güven duygusunun tekrar inşa edilmesine katkı sağladığına dikkat çekilmiştir. Aynı çalışmada mahkumlar köpekle zaman geçirmenin stres düzeylerini azalttığını ve daha mutlu hissettiklerini belirtmişlerdir. Minke’nin (2017) çalışmasında ise mahkumların köpekle iletişim kurmanın onlara duygusal destek sağladığına dair görüşlerine dikkat çekilmiştir.

Uygulamaların Kişilerarası İlişkiler ve Sosyal Rol Performans Üzerine Etkisi

Çalışma kapsamına alınan makalelerin kişiler arası ilişkiler ve sosyal rol performans açısından sonuçlarına bakıldığında uygulamada kullanılan köpeğin başkalarıyla iletişim kurmada bir aracı rolü olduğu, mahkumların kendi aralarında ya da

personelle köpekle ilgili konuştukları bildirilmiştir. Jaspersen (2013) tarafından yapılan randomize kontrollü çalışmada, deney ve kontrol gruplarının tamamında sosyal rol performansında iyileşme görülürken, program sonrasında gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmadığı aktarılmıştır. Dellve arkadaşları (2019) tarafından, katılımcıların ihtiyaçlarına göre planlanıp uygulanan HDU programının sonucuna bakıldığında ise, sosyal izolasyon sorunu olan mahkumda nitel veri analizine göre olumlu değişimler olduğu kaydedilmiş ve mahkumun programda bulunan diğer bir katılımcıyla köpek konusunda iletişim kurabildiği kaydedilmiştir. Merker ve arkadaşlarının (2015) yapmış olduğu çalışmada, personel ve mahkumların köpeği bir ortak nokta gibi algılayıp köpekle ilgili konuşmak için daha fazla bir araya geldiği belirtilmiştir. Son olarak ise Minke’ nin (2017) çalışmasında yapılan veri analizlerine göre, mahkumların köpek olmadığı günlerde sıkıldığı ve iletişim kurmadığı, köpeğin atölye ortamında iletişim için bir katalizör görevi gördüğü belirtilmiştir.

Hayvan Destekli Uygulamalar ve Kişisel Beceriler

Kişisel beceriler başlığı altında öz farkındalık, olumsuz düşünceler ve stresle başa çıkma, kendini ifade etme, öfke ve olumsuz duyguları yönetme, kendilerine ve başkalarına saygı duyma ve öz bakım becerileri yer almaktadır. Dell ve arkadaşları (2019) tarafından yapılmış olan çalışmada köpekle kurulan bağımlı mahkumlarda öz farkındalığın gelişmesine katkı sağladığı belirtilmiştir. Edwards ve arkadaşlarının (2019) çalışmasında ise mahkumların atların bakımı ile ilgilenip onlarla bağ kurmasının sorunlu düşüncelerle başa çıkma, kendini ifade etme ve öfke yönetimi becerilerine katkı

koyma potansiyeline dikkat çekilmiştir. Çalışmada aynı zamanda mahkumların olumsuz şeyleri değiştirebileceklerine olan inançlarında ve benlik saygılarında artma olduğu vurgulanmıştır. Mims ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışmada ise köpek bakımı eğitim programına katılan mahkumların istihdam edilebilme potansiyellerinin arttığı belirtilmiştir. Çalışmada aynı zamanda uygulanan programın mahkumların özgüven, kendini ifade edebilme, başkalarına saygı duyma ve sorumluluk duygusu gibi becerilerine katkı sağlayabildiğine değinilmiştir. Merker ve arkadaşlarının (2015) yapmış olduğu çalışmada mahkumlarla yapılan görüşmelerde, köpek bakmanın mahkumlarda oluşturduğu sorumluluk duygusunun belirgin bir şekilde fark edildiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda cezaevi personeli tarafından, mahkumların daha önce kendi kişisel bakımları konusunda dahi sorumluluk almazken köpek bakımı yapmaya başladıktan sonra öz bakım becerilerinde de belirgin değişim olduğunun aktarıldığı belirtilmiştir.

Uygulamaların Mahkumlarda Görülen Uyumsuz Davranışlara Etkisi

Çalışmalarda uyumsuz davranışlardaki azalmaların, cezaevi personelinin ifadeleriyle sunulduğu görülmektedir. Cezaevi personeli mahkumların kendilerine zarar verici davranışlarında azalma olduğunu belirtmişlerdir. Dell ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada çalışmaya katılan ve uyumsuz davranışlar gösteren mahkumların uygulama sonrası uyumsuz davranışlarda görülen azalmadan bahsedilmiştir. Cezaevi personeli tarafından kendine zarar verme girişimi olan mahkuma terapi köpeği hatırlatıldığında bu uyumsuz davranışını bıraktığı, saldırgan eğilimleri olan bir mahkumda ise bu davranışların azaldığı belirtilmiştir. Merker ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışma kapsamında mahkumların davranışlarına dair cezaevi personelinin görüş alınmıştır. Cezaevi personeli köpek bakımından sorumlu olan mahkumların davranışlarında “daha sakin ve daha az stresli” davranışlar görüldüğünü aktarmıştır. Çalışmada personel tarafından aktarılan en büyük değişim ise suçluların kendine zarar verme davranışlarında gözlemlenen azalma olarak kaydedilmiştir.

Tartışma

Bu çalışmada ceza infaz kurumlarında ve adli psikiyatri birimlerinde kullanılan HDU’ ın mahkumlar üzerine etkisi incelenmiştir. Bu amaçla, derleme kapsamına alınan çalışmalar mahkumların uygulamaya ilişkin görüşleri, uygulamaların ruh sağlığına etkisi, mahkumların kişisel becerileri üzerine etkisi ve olumsuz davranışlar üzerine etkisi başlıkları altında incelenmiştir. Çalışma kapsamına alınan bütün makalelerde genel olarak mahkumların uygulanan HDU’ a ilişkin olumlu görüşleri ve memnuniyetleri dikkat çekmektedir. Mahkumların memnuniyetlerini ifade ederken, hayvanlar tarafından sevidiklerini hissetmekten, hayvanlarla zaman geçirmenin eğlenceli olmasından (Dell ve ark. 2019), hayvanlarla kurulan karşılıklı güven duygusundan (Mercer ve ark. 2019) bahsettikleri görülmektedir. Özellikle Minke (2017) tarafından hapisanede “normalleşme” süreci kapsamında

yapılan hayvan destekli atölye çalışmasında mahkumların kendilerini “evdeymiş” gibi hissettiklerini ifade etmeleri dikkat çekici bulunmuştur. Ceza infaz kurumlarındaki koşullar düşünüldüğünde (UNODC 2017) mahkumların psikososyal sağlığı açısından bu sonuç üzerinde durulmaya değer görünmektedir. Özellikle İskandinav Ülkeleri tarafından benimsenen ve çeşitli şekillerde uygulamaya konulan cezaevlerinde “normalleşme” süreci, ceza infaz kurumlarının olabildiğince dışardaki normal koşullara uydurularak, bu kurumların rehabilite edici özelliğini desteklemeyi amaçlamaktır (Reiter ve ark. 2018). Bu yöntemin mahkumları rehabilite etmekteki başarısı elbette ki başka bir çalışmanın konusudur. Ancak mahkumlar tarafından evcil hayvanlarla bağ kurabilmeye ilişkin memnuniyetin belirtilmesi evcil hayvanların cezaevlerinde terapötik bir araç olarak kullanılabileceği fikrini desteklemektedir.

Çalışma kapsamında incelenen makalelerin sonuçları ele alındığında psikososyal sağlığa ilişkin bulgular dikkat çekici bulunmuştur. Çalışmalarda uygulamaların stres, anksiyete düzeyinde ve depresyon semptomlarında azalmaya katkı sağladığı belirtilmiştir (Mims ve ark. 2017, Holman ve ark. 2019, Edwards ve ark. 2019). Bu sonuçlar, evcil hayvanlarla kurulan iletişimin anksiyete (Shiloh ve ark. 2003, Barker ve ark. 2003) ve stres (Kertes ve ark. 2017, Williams ve ark. 2018) düzeyinde azalmaya yarar sağladığına ve depresyon bulgularında iyileşmeye katkı sağladığına (Ambrosi ve ark. 2019, Thodberg ve ark. 2015) ilişkin var olan literatür çalışmaları ile uyum göstermektedir. Değerlendirmeye alınan çalışmalarda HDU sonucunda mahkumların kişilerarası ilişkiler ve sosyal rol performanslarında da iyileşme olduğu görülmüştür (Minke 2017, Dell ve ark. 2019, Merker ve ark. 2019). Bu bulgular ışığında psikososyal sorunlar açısından risk grubu olarak nitelendirilebileceğimiz tutuklu bireylerin sağlığını korumak ve var olan psikiyatrik hastalıkların tedavisine destek olmak adına HDU’ ın yarar sağlanabileceği düşünülmektedir.

HDU’ ın mahkumlara kazandırdığı becerilere bakıldığında ise öz farkındalığı artırma (Dell ve ark. 2019), kendini ifade etme becerisi ve öfke yönetimi (Edwards ve ark. 2019) konularında mahkumlara katkı sağladığı görülmektedir. Edwards ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada mahkumlara at bakımı konusunda eğitimler verilmiş ve bu konuda beceri kazanmaları sağlanmıştır. Mims ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışmada ise mahkumların sertifikalı köpek eğitim programına katılmalarının onların istihdam potansiyelini arttırdığı vurgulanmıştır. Tahliye edildikten sonra tekrar toplumsal hayata katılan hükümlülerin topluma uyum sağlayabilmesi, istihdam edilebilmesi ve suçun tekrarı etmemesi adına mahkumların yeni beceriler kazanması son derece önemli görünmektedir. Türkiye’ de bu amaçla hükümlülere yönelik çeşitli atölyeler bulunmaktadır (Engin 2012). Mahkumlara at ve çiftlik hayvanları gibi canlılara bakım konusunda beceri kazandırılabilmesi gibi günümüzde evcil hayvan sahiplenme oranları ve değişen ihtiyaçlar düşünüldüğünde kedi ve köpek bakımı gibi konularda da sertifikalı eğitim programlarının yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında sonuçlar son olarak HDU' in mahkumlarda görülen uyumsuz davranışlar üzerine olan etkisi yönünden incelenmiştir. Ele alınan çalışmalarda bu konuda cezaevi personelinden görüşler alınmış olup, kendine zarar verme ve saldırganlık davranışlarında azalma (Merker ve ark. 2015, Dell ve ark. 2019) olduğu belirtilmiştir. Bu konuda yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde Nurenberg ve arkadaşlarının (2015) saldırgan davranış özellikleri gösteren psikiyatri hastalarıyla yaptıkları at ve köpek destekli terapi uygulamalarını içeren çalışma göze çarpmaktadır. Çalışma sonucunda HDU' in şiddeti önlemede etkili bir yöntem olduğu ve kullanılabileceği vurgulanmıştır. Jones ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan sistematik derlemede ise adölesanlara yönelik uygulanan HDU'ı içeren yedi çalışma incelenmiş ve uygulamaların adölesanların uyumsuz davranışlarında azalmaya yardımcı olduğu belirtilmiştir.

Sonuç

Bu sistematik derleme kapsamına alınan çalışmalar, taranan veri tabanları ile yapılmış aramalarla sınırlıdır. Çalışma kapsamında ceza infaz kurumlarında yapılmış HDU'ı içeren çalışmalar incelenmiştir. Ele alınan çalışmalardan elde edilen bulgular hayvan destekli terapilerinin ceza infaz kurumlarında mahkumların psikososyal sağlığını korumak ve psikiyatrik sorunları tedavi etmeye destek olmak, cezaevi koşullarının iyileşmesine yardımcı olmak, mahkumlara yeni beceriler kazandırmak ve mahkumlarda görülebilen uyumsuz davranışları azaltmak konularında yararlı olabileceği görülmektedir. Ceza infaz kurumlarının rehabilite edici özelliğini arttırabilmek ve mahkumların cezaevlerine uyum sağlamasını kolaylaştırabilmek açısından HDU' in büyük bir potansiyel barındırdığı düşünülmektedir. Ancak literatürde bu konuya dair yapılmış çalışmaların hemen hepsinin nitel çalışma olması dikkat çekmektedir. Cezaevi koşullarında uygulanan HDU' in etkinliğini anlayabilmek ve var olan potansiyelini ortaya çıkarabilmek adına daha büyük örneklerle yapılmış nicel çalışmalara da ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Yazarların Katkıları: Yazarlar çalışmaya önemli bir bilimsel katkı sağladıklarını ve makalenin hazırlanmasında veya gözden geçirilmesinde yardımcı olduğunu kabul etmiştir.

Danışman Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Authors Contributions: The authors attest that she has made an important scientific contribution to the study and has assisted with the drafting or revising of the manuscript.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared by the authors.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Ambrosi C, Zaiontz C, Peragine G, Sarchi S, Bona F (2018) Randomized controlled study on the effectiveness of animal-assisted therapy on depression, anxiety, and illness perception in institutionalized elderly. *Psychogeriatrics*,19:55-64.

Barker SB, Pandurangi AK, Best AM (2003) Effects of animal-assisted therapy on patients' anxiety, fear, and depression before ECT. *J ECT*, 19:38-44.

Boldt MA, Dellmann-Jenkins M (1992) The impact of companion animals in later life and considerations for practice. *J Appl Gerontol*, 11:228-239.

Charry-Sánchez JD, Pradilla I, Talero-Gutiérrez C (2018) Animal-assisted therapy in adults: A systematic review. *Complement Ther Clin Pract*, 32:169-180.

Cole KM, Gawlinski A, Steers N, Kotlerman J (2007) Animal-assisted therapy in patients hospitalized with heart failure. *Am J Crit Care*,16:575-585.

Çetin E (2017) Tüketim toplumunda evcil hayvanların sahiplenilmesi: Sosyolojik bir analiz. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20:89-107.

Dell C, Chalmers D, Stobbe M, Rohr B, Husband A (2019) Animal-assisted therapy in a Canadian psychiatric prison. *Int J Prison Health*, 15:209-231.

Endenburg N, Van Lith HA (2011) The influence of animals on the development of children. *Vet J*, 190: 208-214.

Engin M (2012) Suçu önleyici tedbirler bağlamında ceza infaz kurumlarında çalışma ve eski hükümlü istihdamı. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3:24-35.

Holman LE, Ellmo E, Wilkerson S, Johnson R (2020) Quasi experimental single subject design: Comparing seeking safety and canine assisted therapy interventions among mentally ill female inmates. *J Addict Offender Couns*, 41:35-51.

IAHAIO (2014) The IAHAIO Definitions for Animal Assisted Intervention and Animal Assisted Activity and Guidelines for Wellness of Animals Involved. Seattle, WA, IAHAIO.

Jasperson RA (2013) An animal-assisted therapy intervention with female inmates. *Anthrozoos*, 26:135-145.

Jones MG, Rice SM, Cotton SM (2019) Incorporating animal-assisted therapy in mental health treatments for adolescents: A systematic review of canine assisted psychotherapy. *PLoS One*, 14:e0210761.

Kamiokaa H, Okada S, Tsutani K, Park H, Okuizumi H, Handa S et al. (2014) Effectiveness of animal-assisted therapy: A systematic review of randomized controlled trials. *Complement Ther Med*, 22:371-390.

Kertes DA, Liu J, Hall NJ, Hadad NA, Wynne CDL, Bhatt SS (2016) Effect of pet dogs on children's perceived stress and cortisol stress response. *Soc Dev*, 26:382-401.

Klimova B, Toman J, Kuca K (2019) Effectiveness of the dog therapy for patients with dementia - A systematic review. *BMC Psychiatry*, 19:276.

McCullough A, Ruehrdanz A, Jenkins MA, Gilmer MJ, Olson J, Pawar A et al. (2017) Measuring the effects of and animal assisted intervention for pediatric oncology patients and their parents: A multisite randomized controlled trial. *J Pediatr Oncol Nurs*, 35:159-177.

McDanielPeters BC, Wood W (2017) Autism and equine-assisted interventions: A systematic mapping review. *J Autism Dev Disord*, 47:3220-3242.

Mercer J, Gibson K, Clayton D (2015) The therapeutic potential of a prison-based animal programme in the UK. *Journal of Forensic Practice*, 17:43-54.

Miles MB, Huberman AM (1994) *Qualitative Data Analysis: An Expanded Source Book*. 2nd ed. Thousand Oaks, CA, Sage.

Mims D, Waddell R, Holton J (2017) Inmate Perceptions: The impact of a prison animal training program. *Sociology and Criminology-Open Access*, 5:175-178.

Minke LK (2017) Normalization, social bonding, and emotional support— a dog's effect within a prison workshop for women. *Anthrozoos*, 30:387-395.

Nurenberg JR, Schleifer SJ, Shaffer TM, Yellin M, Desai PJ, Amin R et al. (2015) Animal-assisted therapy with chronic psychiatric inpatients: Equine-assisted psychotherapy and aggressive behavior. *Psychiatr Serv*, 66: 80-86.

- Özkul T (2014) Türkiye'de hayvan destekli terapi uygulamalarından örnekler. IV. National Symposium of The History of Veterinary Medicine and Professional Ethics, 21-23 Mayıs 2014 Mersin, Türkiye. Kongre Özet Kitabı sayfa:36
- Pérez-Gómez J, Amigo-Gamero H, Collado-Mateo D, Barrios-Fernandez S, Muñoz-Bermejo L, Garcia-Gordillo MA et al. (2020) Equine assisted activities and therapies in children with attention deficit hyperactivity disorder: A systematic review. *J Psychiatr Ment Health Nurs*, 42:104-113.
- Plemons AM (2008) *Commodifying Fido: Pets As Status Symbols* (Master thesis). Texas, Texas A&M University.
- Purewal R, Christley R, Kordas K, Joinson C, Meints K, Gee N et al. (2017) Companion animals and child/adolescent development: A systematic review of evidence. *Int J Environ Res Public Health*, 14:234.
- Quinn S, Doyle S, Emerson C (2019) Female prisoners' problems living in an Irish prison: An exploratory study. *Occup Ther Ment Health*, 35:219-237.
- Reiter K, Sexton L, Sumner J (2018) Theoretical and empirical limits of Scandinavian exceptionalism: isolation and normalization in Danish prisons. *Punishm Soc*, 20:92-112.
- Robinson-Edwards S, Kewley S, Riley L, Fisher D (2019) Examining prisoner experience of an equine assisted psychotherapy. *Ther Communities*, 40:111-124.
- Savhinsky JS (1983) Pet Ideas: the domestication of animals, human behavior and human emotions. In *New Perspectives on Our Lives with Companion Animals* (Eds AH Katcher, AM Beck):112-131. Pennsylvania, University of Pennsylvania.
- Shiloh S, Sorek G, Terkei J (2003) Reduction of state-anxiety by petting animals in a controlled laboratory experiment. *Anxiety Stress Coping*, 16:387-395.
- Strimple EO (2003) A History of prison inmate-animal interaction programs. *Am Behav Sci*, 47: 70-78.
- Thodberg K, Sørensen LU, Christensen JW, Poulsen PH, Houbak B, Damgaard V et al. (2015) Therapeutic effects of dog visits in nursing homes for the elderly. *Psychogeriatrics*, 16:289-297.
- Toreld EM, Haugli KO, Svalastog AL (2018) Maintaining normality when serving a prison sentence in the digital society. *Croat Med J*, 59:335-339.
- Torrey EF, Kennard AD, Eslinger D, Lamb R, Pavle J (2010) More Mentally Ill Persons are in Jails and Prisons than Hospitals: A Survey of the States. Arlington, VA, Treatment Advocacy Center.
- TÜİK (2019) *Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri*, 2018. Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu.
- United Nations Office On Drugs and Crime (2017) *Addressing the Global Prison Crisis*. Vienna, United Nations Office On Drugs and Crime.
- White-Lewis S, Johnson R, Ye S, Russell C (2019) An equine-assisted therapy intervention to improve pain, range of motion, and quality of life in adults and older adults with arthritis: A randomized controlled trial. *Appl Nurs Res*, 49:5-12.
- WHO (2014) *Prisons and Health*. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe.
- WHO (2019) *Status Report on Prison Health in the WHO European Region*. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe.
- Williams C, Emond K, Maynard K, Simpkins J, Stumbo A, Terhaar T (2018) An animal-assisted interventions influence on graduate students' stress and anxiety prior to an examination. *Open Access Library Journal*, 5:e4831.